

ФОРМУВАННЯ РЕСУРСІВ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Проаналізовано особливості формування ресурсів фінансового забезпечення інноваційного розвитку регіону. Обґрунтовано теоретико-прикладний підхід до формування ресурсів фінансового забезпечення інноваційного розвитку регіону, у структурі якого запропоновано застосовувати додаткові інструменти фінансування етапів впровадження інноваційних розробок в діяльності регіону.

Проанализированы особенности формирования ресурсов финансового обеспечения инновационного развития региона. Обоснован теоретико-прикладной подход к формированию ресурсов финансового обеспечения инновационного развития региона, в структуре которого предложено применять дополнительные инструменты финансирования этапов внедрения инновационных разработок в деятельности региона.

The features of forming of resources of the financial providing of innovative development of region are analyzed. The forming of resources of the financial provision of innovative development of region is substantiated, in the structure of which, unlike other approaches, it is suggested to introduce the additional tools for financing stages of innovative development activities in the region.

Постановка проблеми. Аналіз тенденцій економічного розвитку країни свідчить, що інновації не стали його основою, як на національному, так і на регіональному рівні. Період зростання вітчизняної економіки 2000-2007 рр. не є результатом зміни характеру суспільного виробництва на основі інноваційного ресурсу. В дослідженні [8, с. 260] зазначено, що логіка розвитку світової економіки свідчить про початок потужного технологічного зсуву, в результаті якого відбудеться перерозподіл ресурсів та поява нових лідерів економічного розвитку. Місце держави в глобальному просторі визначається рівнем розвитку в країні базисних інновацій нового технологічного укладу. Покращити стан країни, враховуючи негативні ефекти глобальної економічної кризи, неможливо без принципових зрушень. Насамперед вони потрібні у системі фінансового забезпечення інноваційного розвитку регіону. Таким чином, інноваційна політика розвитку регіону, яка являє собою свідому та цілеспрямовану систему заходів державних, регіональних органів влади з управління інноваційною діяльністю у сфері науки, техніки та виробництва, має бути спрямована на досягнення зазначених умов шляхом формування ефективної системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження інноваційних процесів на рівні національної економіки та регіонів країни внесли такі вітчизняні та зарубіжні вчені як Ю. Яковець, В. Гусев, П. Бубенко, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Кузнецова, В. Чернобаєв, В. Вакалюк, О. Юркевич та ін. У напрямі підвищення ролі фінансового забезпечення інноваційного розвитку країни та регіонів традиційно проводять дослідження В. Воротін, С. Романюк, М. Пухтинський, О. Нижник, акцентуючи увагу на пріоритетах формування сучасної регіональної інноваційної політики в Україні.

Метою статті є розробка підходів щодо удосконалення формування ресурсів фінансового забезпечення інноваційного розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування ресурсів фінансового забезпечення інноваційного розвитку регіону повинно передбачати, в першу чергу, збільшення

обсягів і удосконалення структури фінансування інновацій за рахунок бюджетних джерел. Згідно з Бюджетним Кодексом України [2] фундаментальні та прикладні дослідження і витрати на сприяння науково-технічному прогресу, міжнародні наукові та інформаційні зв'язки державного значення фінансуються за рахунок Державного бюджету України. З 1991 р. Державний інноваційний фонд, діяльність якого оцінюється досить неоднозначно, профінансував понад 1000 інноваційних проектів на суму понад 400 млн дол., зокрема [7]:

- створення заводу з виробництва інсуліну;
- виробництво опто-волоконної техніки;
- створення системи електронних розрахунків у банківській системі;
- створення сучасної сільхозтехніки та ін.

Головним розпорядником бюджетних коштів в сфері інноваційної діяльності до травня 2011 р. було Державне агентство України з інвестицій та інновацій, до переліку повноважень якого було віднесено понад 20 різних завдань, а саме:

- підготовка прийняття рішень на вищому рівні щодо інновацій, залучення нових інвестицій, переважно для інноваційних проектів;
- розвиток науково-дослідних програм;
- контроль виконання інноваційних проектів.

До сфери управління Держінвестицій належала також Державна інвестиційна компанія (ДІК), метою діяльності якої було провадження інвестиційної діяльності, пов'язаної з відтворенням основних засобів виробництва, капіталізацією активів держави, державною підтримкою державних інноваційних та інвестиційних проектів; Державна інноваційна фінансово-кредитна установа (ДФКУ), яка здійснювала фінансову підтримку інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, а також залучала вітчизняні та іноземні інвестиції для розвитку національної економіки; Державне підприємство «Національний центр впровадження галузевих інноваційних програм» (ДП «НЦВГП»), яке було створено з метою розробки та впровадження інноваційних програм та розвитку інноваційної інфраструктури.

Таким чином, Держінвестицій мало не лише формальне право управляти та координувати інноваційну та інвестиційну політики, але також й фінансові ресурси для реалізації даних функцій, однак їх обсяг був досить обмеженим. В 2007 р. через ДІК було надано кредитів на реалізацію інноваційних та інвестиційних проектів на суму 767 млн грн., фінансова підтримка інноваційних та інвестиційних проектів через механізм здешевлення кредитів склала 144 млн грн. В 2008 р. було передбачено, але не виділено кошти на надання кредитів на реалізацію інноваційних та інвестиційних проектів на суму 167 млн грн. В 2009 р. були надані державні гарантії для виконання інноваційних проектів на суму 8000 млн грн. [7]. В 2010 р. Держінвестицій як головному розпоряднику бюджетних коштів були передбачені бюджетні асигнування в сумі 26562,7 тис. грн., у тому числі за такими бюджетними програмами [13]:

- «Керівництво та управління у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності» (КПКВ 6241010) — 12376,9 тис. грн. із загального фонду державного бюджету;
- «Заходи щодо формування позитивного інвестиційного іміджу України» (КПКВ 6241030) — 2483,3 тис. грн. із загального фонду державного бюджету;
- «Утримання регіональних центрів інноваційного розвитку» (КПКВ 6241040) — 14185,8 тис. грн. із загального фонду державного бюджету;
- «Державна підтримка реалізації інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки, у тому числі через механізм здешевлення кредитів» (КПКВ 6241060) — 350000,0 тис. грн. із загального фонду державного бюджету, 122605,7 тис. грн. — із спеціального фонду державного бюджету.

Фінансування Держінвестицій у 2010 р. було виконано на 96% планових призначень (25526,9 тис. грн.). При цьому, стовідсотково профінансовані лише видатки на заробітну плату, нарахування на заробітну плату та видатки на оплату комунальних послуг. Недофінансування інших видатків становить 1035,8 тис. грн. або 4% планових призначень, в тому числі за бюджетними програмами:

- «Керівництво та управління у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності» — 766,5 тис. грн.;
- «Утримання регіональних центрів інноваційного розвитку» — 269,3 тис. грн.

Протягом I півріччя 2011 р. Державним агентством України з інвестицій та розвитку продовжено реалізацію заходів, спрямованих на формування державної політики у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності, сприяння залученню інвестицій, забезпечення підвищення вітчизняного потенціалу з експорту продукції, що виробляється на підприємствах галузей національної економіки, стимулювання вітчизняного виробництва продукції, імпорту якої становить значну частку на ринку України.

Для мобілізації внутрішніх можливостей на регіональному рівні у 2010 р. було укладено вісім угод про співробітництво між Держінвестицій, обласними державними адміністраціями і обласними радами Тернопільської, Львівської, Харківської, Луганської, Сумської, Полтавської, Донецької та Кіровоградської областей. Цими угодами передбачено співробітництво в інвестиційній сфері щодо забезпечення належних умов по залученню інвестицій, забезпечення підвищення вітчизняного потенціалу з експорту продукції, що виробляється на підприємствах регіонів, а також стимулювання вітчизняного виробництва продукції, імпорту якої становить значну частку на ринку України, зокрема, впровадження комплексу правових, організаційних, наукових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах його жителів та держави в цілому.

РЦП беруть активну участь у розробці регіональних стратегій і програм, які спрямовані на вирішення актуальних питань розвитку регіонів і в яких визначаються цілі, завдання та пріоритети на середньострокові та довгострокові періоди у відповідних сферах. У 2010 р. за безпосередньої участі РЦП були розроблені 52 регіональні програми, більшість з них вже затверджені органами місцевої влади. Реалізація завдань та заходів регіональних програм дозволить забезпечити розвиток регіонів у відповідних сферах, досягти запланованих результатів в економіці, соціальному розвитку та підвищенню рівня життя населення регіону. РЦП сприяють реалізації інноваційних та інвестиційних проектів. Так, в 2010 р. на супроводі РЦП знаходилося 406 проектів, проводилася також робота щодо впровадження та супроводу 62 нових технологій на підприємствах у регіонах України [12]. В 2011 р. за безпосередньою участю РЦП доопрацьовано та розроблено 30 проектів програм, з яких 16 було затверджено. З метою сприяння залученню інвестицій до регіонів для реалізації важливих програм і проектів, впровадження найсучасніших вітчизняних і зарубіжних технологій у реальний сектор економіки у 2010 р. працівниками РЦП проведено близько 550 (а в I кварталі 2011 р. — 375) консультацій та зустрічей з потенційними інвесторами, представниками міжнародних компаній та інвестиційних фондів з питань реалізації спільних проектів. Результатами проведених зустрічей, консультацій та інших заходів з потенційними інвесторами за 2010 р. стало залучення у фактичних обсягах 10,97 млн дол. іноземних та 23,05 млн дол. внутрішніх інвестицій (розраховано за курсом валют НБУ станом на 10.02.2011 р.). Отже, основним джерелом фінансових ресурсів забезпечення інноваційного розвитку на регіональному рівні можуть стати кошти місцевих бюджетів, спрямовані безпосередньо на реалізацію програм соціально-економічного розвитку областей, пов'язаних із здійсненням інвестиційної та інноваційної діяльності, впровадження регіональних інноваційних програм. Однак, лише Київська, Львівська, Миколаївська та Чернівецька області виділяють кошти на інноваційну діяльність зі своїх бюджетів в невеликому обсязі [14, с. 11]. Тому, говорити про значну підтримку інноваційного розвитку та впровадження інновацій на регіональному за рахунок коштів місцевих бюджетів не можна.

У зв'язку з реорганізацією Держінвестицій відповідно до Указу Президента України від 09.12.2010 р. №1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» в 2011 р. було утворено Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України (Держінвестпроект), яке є правонаступником Державного агентства України з управління національними проектами та Державного агентства України з інвестицій та розвитку. Основним завданням Держінвестпроекту є реалізація інвестиційної реформи в Україні шляхом забезпечення реалізації проектів, залучення інвестицій для їх впровадження,

проведення моніторингу їх ефективності. Першим практичним результатом стало підписання міждержавних угод з Китайською національною корпорацією з експорту та імпорту машин і обладнання та Банком розвитку КНР щодо реалізації національного проекту «Повітряний експрес». Фінансування передбачено в обсязі близько \$1 млрд., строк реалізації — до кінця 2012 р. Таким чином, всі зусилля щодо впровадження інноваційних проектів зосереджується в єдиному центрі в рамках реалізації національних проектів, кожен з яких фактично означає створення нової індустрії в Україні (LNG-індустрія, сміттєпереробна галузь, галузь відновлювальної енергетики та ін.). Це дасть можливість уникнути розпорощення обмежених бюджетних ресурсів і спрямувати їх на впровадження інновацій як на національному та регіональному рівні.

Додатковими інструментами фінансового забезпечення інноваційного розвитку регіону можуть бути різноманітні субсидії та пільги, які надає держава через державні установи та фонди. Так, одним із інструментів реалізації державної політики розвитку підприємництва на місцевому рівні, в тому числі і в інноваційній сфері, є регіональні програми підтримки малого підприємництва, які реалізуються через Український фонд підтримки підприємництва (УФПП) та мережу регіональних фондів підтримки підприємництва [6]. Підставою для початку роботи УФПП стала *постанова Кабінету Міністрів України № 381 від 28.12.1991 р.* Надалі *Указом Президента України від 12.05.1998 р. № 456/98*, а потім і *Законом України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 19.10.2000 р. № 2063-III* УФПП був визначений як організація, що здійснює фінансове забезпечення реалізації державної політики підтримки підприємництва на загальнодержавному рівні. Національна програма сприяння розвитку малого підприємництва в Україні [5] була розроблена на підставі Закону України від 19.10.2000 р. №2063-III «Про державну підтримку малого підприємництва» [4], *основним завданням якої є активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого підприємництва*, в тому числі при реалізації інноваційних проектів. Однак, протягом останніх років заходи, передбачені Національною програмою сприяння розвитку малого підприємництва в Україні не були реалізовані в повному обсязі через брак фінансових ресурсів. В повному обсязі заплановані заходи були профінансовані лише в 2003 р., в 2007-2008 рр. заходи не реалізовувалися через повну відсутність фінансування, і лише починаючи з 2009 р. ситуація починає поступово покращуватися.

Так, на виконання доручення Кабінету Міністрів України від 23.06.2008 р. №31483/1/1-08 станом на 01.01.2011 р. в 25 регіонах, за виключенням Київської області, було завершено реалізацію регіональних та місцевих програм підтримки малого підприємництва на 2009-2010 рр. На Харківщині було реалізовано затверджений лише розпорядженням голови облдержадміністрації План заходів щодо сприяння розвитку малого підприємництва в Харківській області на 2009-2010 рр., що не відповідає нормам Закону «Про державну підтримку малого підприємництва». В 2009 р. середній рівень фінансового забезпечення регіональних програм підтримки малого підприємництва з регіональних бюджетів (у розрахунку на 1000 малих підприємств) в цілому по Україні у порівнянні з 2008 р. зменшився майже у два рази зі 119,3 тис. грн. до 61 тис. грн. [9]. У 2009-2010 рр. сумарні заплановані видатки місцевих бюджетів на реалізацію програмних заходів в усіх регіонах склали 109,4 млн грн. і більшість регіонів прагнули здійснювати фінансування в межах 80-100% від передбачених обсягів. Відчутний вплив економічної кризи позначився і на обсягах фінансування з місцевих бюджетів заходів регіональних програм підтримки малого підприємництва. За підсумками двох років на реалізацію програм в усіх регіонах України з обласних і місцевих бюджетів фактично було витрачено 48,6 млн грн. (44,9% від запланованого). Разом з тим у порівнянні з 2009 р. в цілому по Україні в 2010 р. збільшився загальний обсяг фінансування з обласних бюджетів заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва. Якщо в 2009 р. з регіональних бюджетів на реалізацію програмних заходів було витрачено майже 20,3 млн грн., то в 2010 р. витрати склали 28,3 млн грн. — збільшилися на 39,4%, але цей рівень сягає лише 43% від докризових показників. Аналіз структури фінансування заходів регіональних програм показує, що в більшості регіонів перевага надається заходам програм фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва в регіонах.

У 2009-2010 рр. в рамках програмних заходів в регіонах фінансова підтримка малого і

середнього підприємництва надавалась за рахунок коштів регіональних бюджетів, які спрямовувались переважно на здешевлення вартості кредитів для суб'єктів малого підприємництва. Питома вага таких витрат в загальних обсягах фінансування заходів регіональних програм у порівнянні з попередньою програмою скоротилась з майже 70% до 50%. Натомість питома вага витрат з місцевих бюджетів на пільгове кредитування інвестиційних проектів, фінансування на поворотній та безповоротній основі за 2009-2010 рр. зросла з майже 10% до 30,9%, що є наслідком зменшення банківського кредитування у зв'язку із проблемами в банківській сфері.

Якщо в країнах з розвинутою економікою найбільш поширеною формою фінансової підтримки малого бізнесу (70%) є кредитні ресурси банків, то на даний час в Україні у більшості регіонів вирішення проблем дефіциту кредитних ресурсів для малого підприємництва здійснювалось шляхом надання відповідної інформаційної підтримки суб'єктам малого підприємництва про наявність кредитних ліній для суб'єктів малого бізнесу.

За умов економічної кризи більшість заходів місцевих органів виконавчої влади було спрямовано на відпрацювання вже існуючих фінансових технологій підтримки малого підприємництва, зокрема мікрокредитування, а також ними здійснювався пошук шляхів до співробітництва з недержавними фінансово-кредитними установами для спільної участі у кредитуванні суб'єктів малого підприємництва. В рамках реалізації регіональних програм за рахунок коштів обласного бюджету на пільгових умовах надавались кредити суб'єктам малого бізнесу у Вінницькій, Волинській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Луганській, Полтавській, Сумській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській областях. Кредитування здійснювалось мережею спеціально створених регіональних та місцевих фондів підтримки підприємництва.

У 2009-2010 рр. в рамках програмних заходів загальний обсяг такої підтримки в регіонах склав 15,03 млн грн., що майже на 68% більше у порівнянні з показниками виконання попередньої програми, але є недостатнім для реального впливу на ситуацію з кредитуванням малого підприємництва в регіонах. Впродовж 2009-2010 рр. з місцевих бюджетів часткову компенсацію відсотків за банківські кредити отримували підприємці: АР Крим, Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Закарпатської, Кіровоградської, Луганської, Рівненської, Херсонської, Чернівецької, Чернігівської областей та м. Київ. За наданими звітами на означені цілі в 2009-2010 рр. з місцевих бюджетів було спрямовано 24,1 млн грн., але це тільки 37,2% від обсягів таких витрат попередньої програми.

Загальне зменшення фінансової підтримки малого підприємництва негативно позначилось на розвитку інноваційної складової регіональних програм та кількості бізнес-проектів підтриманих місцевими органами влади в рамках програмних заходів. Якщо в 2007-2008 рр. за рахунок коштів місцевих бюджетів було підтримано 41,6 тис. бізнес-проектів суб'єктів малого підприємництва і обсяги такої підтримки склали 946,1 млн грн., то в 2009-2010 рр. в цілому по Україні було підтримано тільки 472 бізнес-проекти на суму 33,6 млн грн., тобто кількість бізнес-проектів суб'єктів малого підприємництва скоротилась майже у 90 разів.

Одночасно практично припинилось впровадження в рамках регіональних програм розвитку підприємництва інноваційних проектів. Про реалізацію таких проектів в 2009-2010 рр. повідомили тільки 5 регіонів: Вінницька, Кіровоградська, Луганська, Черкаська та Чернігівська області. Якщо в 2007-2008 рр. в 7 регіонах України було підтримано 92 інноваційні проекти, то в 2009-2010 рр. тільки 21. Проте слід зауважити, що в напрямку підвищення конкурентоспроможності регіонів необхідно не зважаючи на складну економічну ситуацію більше уваги приділяти заходам з підтримки інноваційного розвитку підприємництва.

Кредитні ресурси, які надаються ЄБРР та Німецько-українським фондом (НУФ), є вагомим джерелом фінансового забезпечення інноваційного розвитку регіонів. Наприклад, діяльність ЄБРР в секторі підприємств спрямована на підтримку підприємств, які бажають підвищити рівень конкурентоспроможності власної продукції за рахунок впровадження нових прогресивних технологій, шляхом надання довгострокових кредитів. Так, протягом 2000-2010 рр. ЄБРР було реалізовано 249 проектів загальною вартістю 11 млрд. євро переважно в приватному секторі економіки (72%). В Харківській області станом на дату завершення кредитної лінії ЄБРР — 26.11.2010 р. було реалізовано 8 проектів або 3,24% від їх загальної

кількості на суму 7,76 млн дол. або 3,56% від загальної їх вартості [3]. Німецько-Український фонд (НУФ) є фінансовою установою особливого виду, створеною в рамках програми Федерального Уряду Німеччини «ТРАНСФОРМ» з підтримки процесу реформ в Україні на виконання укладеного у грудні 1996 р. між Національним банком України та німецькою «Кредитною Установою для Відбудови» (KfW) «Договору про Грант» на суму 12 млн. німецьких марок [10]. Головною метою діяльності НУФ є посилення конкурентоспроможності приватних малих та середніх підприємств. Кошти НУФ спрямовуються виключно на кредитування приватного малого та мікро-підприємництва, в тому числі в інноваційній сфері, шляхом надання через уповноважені банки-учасники («Надра», «Форум», «Кредитпромбанк», «Мегабанк», «Київська Русь», «Український професійний банк») кредитів для фінансування інвестицій та обігових коштів, згідно із затвердженими процедурами мікрокредитування.

У 2010 р. в Україні банками-учасниками Програми НУФ було видано кінцевим позичальникам 126 кредитів на загальну суму понад 4,2 млн євро. За весь час існування Німецько-Українського фонду банками-учасниками було видано 161 тисячу кредитів на суму понад 680 млн євро. Поточний портфель банків-учасників, сформований в рамках Програми НУФ, за станом на 01.01.2011 становив понад 5,62 млн євро [10]. Найбільша частка коштів в рамках програми НУФ була спрямована в Східний регіон країни, а Харківська область є лідером за сумою виданих кредитів банкам-учасникам Програми НУФ у 2010 р. Так, у відсотках від суми виданих кредитів в Харківський регіон надійшло 80 % коштів, у відсотках від суми поточного кредитного портфелю — 69 %.

Підтримка інноваційних ініціатив вітчизняних підприємств здійснюється також різноманітними фондами, фінансовими установами в рамках тих чи інших програм. Інститут дослідження світових технологій (ІДСТ) університету Лойола коледж в Балтіморі впроваджує пілотну програму, що фінансується АМР США, з метою розвитку бізнес-інкубаторів (Програму РБІ) в двох найбільших містах України: Києві на базі Міжнародного інституту менеджменту та Харкові на базі Інституту монокристалів. В рамках даної програми займи та кредитні гарантії для підприємців надаються в розмірі від 5 до 50 тис. дол. в залежності від ефективності їх діяльності. Мікрокредити до 5 тис. дол. спрямовуються на підтримку невеликих підприємств, які продемонстрували потенційну можливість розширення своєї діяльності [11].

Фонд підтримки підприємств у західних Нових незалежних державах (ННД) утворений спеціально для інвестування коштів у розвиток підприємств України. Разом з Україною у програмі беруть участь підприємства Молдови та Беларусі. Більша частина ресурсів фонду призначена для венчурного фінансування ранніх стадій впровадження інновацій в розмірі від 1 до 8 млн дол., надання позик, фінансування лізингових операцій [11].

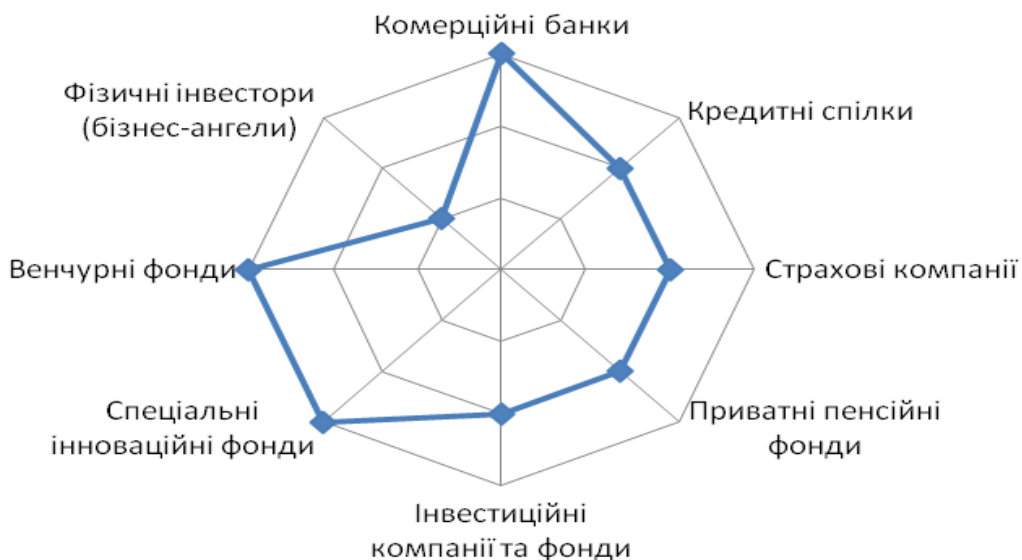

Рисунок 1. Рівень участі недержавних фінансових інститутів у фінансуванні інноваційного розвитку регіону

Джерело: [14, с. 35]

Міжнародна Фінансова Корпорація (МФК) надає фінансові кошти та консультаційні послуги малим та середнім підприємствам. Станом на 01.06.2008 р. МФК інвестувала 988 млн дол. у 42 проекти в галузі фінансів, сільського господарства, виробництва будівельних матеріалів, роздрібною торгівлі, енергетики та розвиток інфраструктури.

Альтернативою бюджетній фінансовій підтримці інноваційного розвитку регіону повинні стати недержавні фінансові інститути, які забезпечують ефективний розподіл коштів між потенційним інвесторами в інноваційну сферу. Їх діяльність спрямована на забезпечення фінансовими ресурсами приватних підприємств, у випадку обмеженості власних коштів, та державних підприємств або дослідницьких інститутів, за умови обмеженого бюджетного фінансування, оскільки інноваційні проекти потребують довгострокового кредитування за умови високого ризику та непевного комерційного успіху.

В Україні основними учасниками небюджетного інноваційного фінансування виступають кредитні спілки, страхові компанії, приватні пенсійні фонди, інвестиційні компанії та фонди, активність яких знаходиться на низькому рівні (рис. 1). Страхові компанії та недержавні пенсійні фонди можуть виділяти лише обмежену частину своїх резервів на фінансування інновацій, однак в Україні закони про приватні пенсійні фонди та інвестиційну діяльність страхових компаній знаходяться в стадії розвитку.

Тому, на сьогоднішній момент більшість діючих страхових компаній вкладають фінансові ресурси переважно у нерухомість та банківські депозити. Приватні пенсійні фонди інвестують у банківські депозити, страхові поліси, цінні папери (як правило, державні облігації), спільні інвестиційні проекти. Лише фінансування спільних інвестиційних проектів можна розглядати в якості фінансового джерела реалізації довгострокових інноваційних проектів.

Кредитні спілки, які є неприбутковими організаціями та діють на підставі використання спільних кредитних схем, що базуються на заощадженнях їх членів. За інформацією Держфінпослуг, з 2005 по 2009 рр. кількість зареєстрованих кредитних спілок в Україні зростає з 723 до 829, однак упродовж минулого року вона стрімко зменшувалася і в I півріччі 2010 р. складала 700 кредитних спілок. Це пояснюється, перш за все, наслідками прояву фінансової ризи — істотним погіршенням платоспроможності кредитних спілок, у результаті чого посилюється контроль з боку Держфінпослуг, зокрема, вжиття заходів до кредитних спілок, які систематично не виконували заходів впливу, що раніше застосовувалися до них Держфінпослуг.

Загальний обсяг активів кредитних спілок станом на 30.06.2010 р. становив 2 983,5 млн грн. і порівняно з аналогічним періодом 2009 р. зменшився на 35,4 % (станом на 30.06.2009 р. становив 4 618,1 млн грн.). Загальний обсяг капіталу кредитних спілок станом на 30.06.2010 р. становив 954,4 млн грн. Найбільшу питому вагу в його структурі становив пайовий капітал (758,5 млн грн.). Незважаючи на значне скорочення обсягів кредитування кредитними спілками, як і в попередні роки, найбільший попит мають споживчі кредити, частка яких становить 39 %, або 1 064,3 млн грн. Друге місце посідають кредити на інші потреби — 29 %, або 802,0 млн грн. Значну частку мають комерційні кредити та кредити, видані на придбання, будівництво та ремонт житла. Кредитування ведення селянських та фермерських господарств, як і в попередні періоди, має незначну частку в загальному обсязі виданих кредитів. Отже, незважаючи на досить велику кількість кредитних спілок, переважна їх більшість спрямовує кошти на споживче кредитування.

Інвестиційні фонди та фінансування ними інноваційних проектів є одним із найпоширеніших методів інвестування у розвинутих країнах світу. В Україні національний колективний інвестиційний ринок продемонстрував позитивну динаміку росту за 2005-2010 рр., однак проблеми та махінації з інвестиційними ресурсами призвели до втрати довіри населення до приватних інвесторів та до низького ступеня їх залучення у фінансування інноваційного розвитку регіону. Активний розвиток інвестиційних фондів в Україні розпочався лише у 2003 р., після прийняття Закону України «Про Колективні інвестиційні інститути (Пайові та інвестиційні фонди)». Наприкінці 2007 р. уже існувало 834 інвестиційні фонди, створені згідно вимогам вищезгаданого закону.

Комерційні банки грають провідну роль в фінансуванні інноваційної сфери в усьому світі. Значний обсяг банківських операцій та різноманітні напрями їх діяльності визначає їх

вплив на обсяг грошового обігу, рівень економічного зростання та ринкової кон'юнктури. При фінансуванні інноваційної діяльності комерційні банки надають довгострокові кредити та можливість отримати фінансові ресурси для впровадження інновацій завдяки участі в різноманітних програмах та проектах. Якщо говорити про активність комерційних банків країни в інноваційній сфері, то, на думку експертів ЄС, рівень їх участі у фінансуванні інновацій порівняно з іншими фінансовими інститутами середній. У кредитному портфелі банків «інноваційний» напрямок взагалі не визначений, через це важко оцінити ступінь залучення банків до процесу фінансової підтримки інновацій. Незважаючи на порівняно низький рівень участі приватних банків у кредитуванні інноваційних проектів, існують приклади такої діяльності. Наприклад, починаючи з 2002 р. Укрсоцбанк розпочав програму довгострокового фінансування українських підприємств в рамках кредитування інноваційно-інвестиційних проектів строком більш ніж на 1 рік. Така програма підтримала впровадження у виробництво високотехнологічних виробничих процесів. Кредитпромбанк разом з ЄБРР, починаючи з 2002 р., розпочали програму «Фінансування проектів підвищення енергоефективності» в інтересах одного з клієнтів. Згідно цієї програми клієнт може зменшити витрачання енергії та сприяти економічному ефектові розміром у 3 млн. доларів США на рік [14, с. 37].

Таким чином, комерційні банки є потенційними учасниками процесу залучення фінансових ресурсів для інноваційного розвитку регіонів країни, однак офіційна статистика не надає інформації щодо рівня їх участі у фінансуванні інновацій, що ускладнює аналіз та оцінку їх діяльності. Не існують механізми надання комерційним банкам переваг (та/або прийняття ризику), у випадку фінансування ними інноваційних проектів. Одночасно комерційні банки не зацікавлені у реалізації інноваційних проектах, через високі ризики та непрогнозований прибуток, особливо це стосується невеликих банків. Тому державі необхідно застосувати додаткові інструменти фінансування інноваційного розвитку шляхом забезпечення захисту від ризиків інноваційних проектів для комерційних банків.

Діяльність спеціалізованих інноваційних фондів в Україні характеризується позитивними тенденціями. Так, у 2009 р. діяло понад 723 інноваційних фондів та компаній в різних регіонах країни. Майже 67 % інноваційних фондів працює в Київській та Вінницькій областях, які забезпечують фінансування 3-5 інноваційних проектів підприємств на рік, тому рівень їх участі у фінансуванні інноваційного розвитку регіонів оцінюється на середньому рівні.

Венчурні фонди — це пайові недиверсифіковані інвестиційні фонди, які повинні мати не менше 50 % активів, інвестованих у корпоративні права або цінні папери. Такі фонди виконують лише приватні розміщення своїх цінних паперів, та реалізують виправдано ризиковану інвестиційну стратегію, часто інвестуючи у інноваційні проекти. Серед 834 зареєстрованих інвестиційних фондів в Україні, 650 з них належать до венчурних фондів. Венчурні фонди є фінансовими інститутами, які гарантують спрямування інвестиційних потоків у інноваційний сектор економіки. Державним агентством з інвестицій та розвитку розроблено законопроект у відповідності з законом України «Про інститути спільного інвестування (корпоративні та загальні інвестиційні фонди)» та «Про інноваційну діяльність», з урахуванням рекомендацій Європейської асоціації венчурного капіталу та директиви ЄС стосовно колективного та венчурного інвестування. Якомога скоріше прийняття цього закону надасть нові можливості для подальшого розвитку венчурних інвестицій, для більш широкого залучення коштів у економіку країни та запуску інноваційних проектів в Україні.

Обсяг підтримки інноваційного розвитку регіону за рахунок коштів фізичних осіб (бізнес-янголів) в Україні мінімальний, незважаючи на те, що приватні інвестори є важливою ланкою фінансового забезпечення і заповнюють розрив між початковими вкладеннями власних фінансових ресурсів та іншими джерелами фінансування. За даними Асоціації приватних інвесторів України (АПИУ), яка є першою некомерційною організацією, що об'єднує приватних та корпоративних інвесторів у всіх регіонах країни, станом на 01.09.2011 р. за рахунок коштів приватних інвесторів реалізовано 11 інноваційних проектів загальним обсягом 4,5 млн євро [1]. Статистичні дослідження свідчать, що за останні три роки до розгляду надійшло 3,5 тис. інноваційних проектів, тоді як пропозицій щодо їх фінансування лише 300. Також експерти відмічають негативний вплив фінансової кризи, через яку кількість подібних угод значно скоротилася. Якщо в 2008 р. їх було більше десяти, то в 2010 р. лише дві, одна з яких

безпосередньо пов'язана з інноваційним оновленням ливарного виробництва та спрямована на зниження собівартості виготовлення окремих деталей.

Формування ресурсів фінансового забезпечення інноваційного розвитку регіону повинно передбачати, в першу чергу, збільшення обсягів і удосконалення структури фінансування інновацій за рахунок бюджетних джерел шляхом оптимізації діяльності державних організацій, які здійснюють підтримку інноваційної діяльності підприємств регіону. Для удосконалення діяльності основних учасників небюджетного інноваційного фінансування, до яких відносяться комерційні банки, кредитні спілки, страхові компанії, деякі венчурні та інвестиційні фонди, приватні інвестори, активність яких знаходиться на досить низькому рівні необхідно застосовувати додаткові інструменти фінансування етапів впровадження та комерціалізації інноваційних розробок в діяльності регіону (таблиця 1).

В залежності від джерела фінансування інноваційного розвитку регіону можуть бути застосовані різноманітні додаткові інструменти, а саме: надання субсидій, податкових пільг, грантів, державних гарантій, використання механізмів здешевлення кредитів, співфінансування інноваційних проектів. Представлена матриця характеризує вплив кожного з додаткових інструментів фінансування етапів впровадження та комерціалізації інноваційних розробок в діяльності регіону на збільшення обсягів залучення фінансових ресурсів з представлених джерела. Колонки були групувані в залежності від рівня впливу від «Низький» до «Середній» і «Високий». З урахуванням наведених вище варіантів застосування того чи іншого інструменту можна визначити можливості фінансування інноваційного розвитку для кожного регіону України.

Таблиця 1

Матриця джерел фінансування та додаткових інструментів впровадження інновацій в регіональному контексті

Джерело фінансування інноваційного розвитку регіону	Додаткові інструменти фінансування етапів комерціалізації інновацій в діяльності регіону					
	Субсидії	Податкові пільги	Гранти	Державні гарантії	Здешевлення кредитів	Співфінансування
Комерційні банки	Низький	Середній	Низький	Високий	Високий	Середній
Кредитні спілки	Низький	Середній	Низький	Високий	Високий	Низький
Страхові компанії	Низький	Високий	Низький	Середній	Середній	Низький
Приватні пенсійні фонди	Низький	Високий	Низький	Високий	Високий	Низький
Інвестиційні компанії та фонди	Середній	Високий	Середній	Високий	Середній	Високий
Спеціальні інноваційні фонди	Високий	Низький	Високий	Високий	Низький	Середній
Венчурні фонди	Середній	Середній	Середній	Низький	Низький	Високий
Фізичні інвестори (бізнес-янгіли)	Середній	Високий	Високий	Низький	Низький	Низький

Джерело: розроблено автором

Висновки. Таким чином, для удосконалення діяльності основних суб'єктів небюджетного інноваційного фінансування, до яких відносяться комерційні банки, кредитні спілки, страхові компанії, деякі венчурні та інвестиційні фонди, приватні інвестори необхідно застосовувати додаткові інструменти фінансування етапів впровадження та комерціалізації інноваційних розробок в діяльності регіону.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження будуть концентруватися на обґрунтуванні механізму застосування додаткових інструментів фінансування при реалізації моделі інноваційного розвитку регіону.

Література:

1. Ассоциация частных инвесторов Украины / сеть бизнес-ангелов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uaban.org/start-up.html>
2. Бюджетний Кодекс України № 2456-VI від 08.07.2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Європейський банк реконструкції та розвитку. Стратегія діяльності в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ebrd.com/russian/pages/country/ukraine.shtml>
4. Про державну підтримку малого підприємництва : Закон України від 19.10.2000 № 2063-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2000. — №51-52. — Ст. 70. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні : Закон України від 21.12.2000 №2157-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2001. — №7. — Ст. 35 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Звіт про діяльність у 2010 році. Український фонд підтримки підприємництва. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ufpp.gov.ua/results_activity.php
7. Лукач Р. Г. Інвестиційна інфраструктура для фінансування інновацій в регіонах / Р. Г. Лукач [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://in.ukrproject.gov.ua/files/content/86798685767690.pdf>
8. Макаренко І. П. Макроекономічні умови формування та управління розвитком національних інноваційних систем: монографія / І. П. Макаренко // Інститут еволюційної економіки. — К. : Інтертехнологія, 2009. — 320 с.
9. Моніторинг стану виконання регіональних програм підтримки малого підприємництва в регіонах України (за підсумками 2010 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/control/uk/publish/article:jsessionid>
10. Національний банк України. Група управління проектами міжнародних кредитних ліній [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/PMU/Projects/about.htm>
11. Програма розвитку бізнес інкубаторів. Інститут дослідження світових технологій (ІДСТ) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.wtec.org/loyola/bid/partners-ukr.html#usdev>
12. Регіональні центри з інвестицій та розвитку Держінвестицій як інструмент активізації діяльності в інвестиційній сфері на регіональному рівні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.in.gov.ua/index.php?lang=ua&get=591&id=3351>
13. Фінансовий звіт Державного агентства України з інвестицій та інновацій за 2010 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.in.ukrproject.gov.ua/index.php?get=89&id=3269>
14. Фінансування інновацій в Україні: статус, структура, фінансові установи, інституційні та законодавчі бар'єри, рекомендації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://inno-ukraine.com.ua/media/doc/>

Надійшла до редколегії 24.02.2012 р.